

integratieproces dan dat het de afloop bezegelt. In de jaren negentig blijft—met knarsentandende bevelhebbers op de achtergrond — de vormgeving van die gecentraliseerde MID een punt op de agenda binnen het ministerie van defensie. Met de nieuwe Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten waarbij de MID zal worden omgedoopt tot Militaire Inlichtingen- en Veiligheidsdienst en de dienst de bevoegdheid krijgt om in het buitenland met menselijke bronnen ('geheim agenten') te werken, krijgt Nederland een centrale militaire inlichtingendienst, zoals de stuwende kracht van GS III, H. A. C. Fabius, die in 1921 al bepleit had.

Dick Engelen heeft, zeker gelet op zijn opdracht en de beperkt beschikbare bronnen, op gewetensvolle wijze de institutionele geschiedenis van de MID en zijn voorgangers geboekstaafd. Waar hij de ruimte had om een beeld van de dienst(en) in actie neer te zetten, heeft hij dat gedaan; waar die ruimte er niet was, heeft hij zich beperkt tot zijn opdracht. De niet-ingewijde lezer mist daardoor twee belangrijke observaties met betrekking tot de sterkte/zwakte analyse van de militaire diensten. Allereerst, de unieke positie die zij hebben op het terrein van de verbindingsinlichtingen (en de successen die daarmee zijn behaald) en de toegang tot het 'old boys' netwerk die militairen — ook over landsgrenzen heen — bezitten. Maar zeker bij dit boek geldt dat een (meer dan) half ei te verkiezen valt boven een lege dop.

P. H. Kamphuis

S. van Wesemael, *De receptie van Proust in Nederland* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 1999, Amsterdamse historische reeks XL; [Amsterdam: Stichting Amsterdamse historische reeks], 1999, 426 blz., €22,35, ISBN 90 73941 22 9).

Er lijkt veel te zeggen voor een 'centrifugale' benadering van de manier waarop moeilijke buitenlandse schrijvers in Nederland worden gelezen. Met 'centrifugaal' bedoel ik dat de onderzoeker uitgaat van drie concentrische ringen. In de binnenste ring plaatst hij de pioniers (schrijvers en academici) die de Grote Ontoegankelijke lezen en in hun oeuvre verwerken. In de ring daarbuiten bevinden zich de literaire tijdschriften die, in het kielzog van de pioniers, essays en artikelen over de Grote Ontoegankelijke publiceren. De buitenste ring van dag- en weekbladen reageert als laatste en volgt qua inhoud en tendens de reacties van de binnenste ringen. De receptie van auteurs als Joyce, Faulkner en Proust heeft zich, denk ik, volgens deze centrifugale dynamiek afgespeeld. De receptie van toegankelijker auteurs heeft een meer centripetaal karakter. Grote Toegankelijken van het type Zola, Dickens, Mann, Marquez worden ogenblikkelijk vertaald; ze zijn snel beschikbaar voor een groot publiek; dag- en weekbladen reageren op het verschijnen van de laatste vertaling; de literaire kritiek reageert vertraagd: ze leest onze auteur op haar gemak en heeft tijd nodig om bepaalde aspecten van zijn werk te diepte-analyseren; schrijvers en academici verwerken de Grote Toegankelijken als laatsten in hun werk.

Sabine van Wesemael kiest in haar 'receptie van Proust in Nederland' voor een centripetale benadering. Zij legt de nadruk op dag- en weekbladen, bestudeert vervolgens de belangrijkste literaire bladen en wijdt terloopse opmerkingen aan de zogenaamde 'productieve receptie' door schrijvers. Zo maakt ze het zich onnodig moeilijk. Voor een verklaring van de dag- en weekbladreacties moet ze een beroep doen op tijdschriftartikelen die daarvoor verschenen en deze moeten op hun beurt weer verklaard worden uit initiatieven van literaire pioniers als Vestedijk en Dresden. Benadering vanuit de buitenste ring heeft ook een vervlakkende werking op de conclusies. Van Wesemael constateert dat er opmerkelijke consensus bestond ten aanzien van Proust. Dat is geen wonder bij een centripetale benadering. De buitenste ring bestaat immers uit critici die de mening van de pioniers napraten: consensus is hun regel.

Het proefschrift van Sabine van Wesemael geeft een goed en nuttig overzicht van de thema's waarlangs Proust in de Nederlandse pers ter sprake is gebracht. In de eerste plaats de persoon van Proust en de levensfeiten: zijn dood in 1922, de verschijning van de diverse biografieën, de geleidelijke onthulling van aspecten die tijdens zijn leven verborgen bleven zoals zijn homosexualiteit; vervolgens de uiteenlopende thema's waar zijn werk om draait: de tragiek van de tijd, de onwillekeurige herinnering, de sociale context van Frankrijk eind negentiende eeuw, de diverse stromingen en genres waarmee *A la Recherche* in verband is gebracht (symbolisme, impressionisme, modernisme, post-modernisme, psychologische roman), de stijl en compositie en natuurlijk het thema van de ongelukkige liefde en de aspecten die in verband daarmee veel stof hebben doen opwaaien: jaloezie, homosexualiteit, sado-masochisme.

Proust in Nederland geeft ook een overzichtelijk beeld van de lijn waarlangs de receptie zich heeft ontwikkeld. De allereerste reacties kwamen van de verzuilde pers in de jaren dertig. De katholieke bladen verweten Proust dat hij de esthetische ervaring in de plaats stelde van God. Dan was er het opmerkelijk negatieve standpunt van *Forum*, met Vestdijk als uitzondering. In de na-oorlogse periode vormde het existentialisme een ongunstige voedingsbodem voor Proust: Sartre veroordeelde hem als navelstaarder. Uitzondering in Nederland was Sem Dresden die, naast zijn grote belangstelling voor het existentialisme blij gaf van bewondering voor Proust. Tenslotte is er de toenemende belangstelling in de jaren zeventig en tachtig met *De Revisor*, Brakman en Nootenboom.

Overigens had ik in een studie naar de receptie van Proust in Nederland antwoord verwacht op de vraag wat er specifiek Nederlands was aan die receptie, met andere woorden wat deze receptie onderscheidt van de receptie in andere buitenlanden. Maar ik heb geen verwijzingen gevonden naar de receptie van Proust in Duitsland, Engeland, Italië of de VS. Een uitspraak als zou 'de grootheid van Proust in Nederland in volle omvang [zijn] erkend' blijft daarom in de lucht hangen. Om een voorbeeld te geven: in Engeland is Proust volgens mij veel grondiger gelezen dan in Nederland. In vergelijking met de receptie daar lijkt Proust bij ons toch niet 'in volle omvang' te zijn erkend. Bovendien had, door vergelijking met andere buitenlanden, het specifiek Nederlandse van de receptie beter naar voren kunnen worden gebracht.

De recente belangstelling voor Proust moet, behalve aan scholing van de nationale smaak in postmoderne richting, vooral worden toegeschreven aan de vertalingen die vanaf 1976 begonnen te verschijnen. Vanaf dat jaar verandert de receptie qua aard en omvang. Bij de indeling van Prousts receptie in tijdvakken was het dan ook beter geweest om niet 1972 (vijftigste sterfdag van Proust), maar 1976 als begin van een nieuwe receptieperiode aan te merken.

De aardigste constatering van dit proefschrift is wellicht dat Proust zieh, in tegenstelling tot bijna alle andere grote buitenlanders, mag verheugen in de constante waardering van een kleine, maar smaakbepalende groep. Het is een bewijs van zijn grootheid en van de blijvende waarde van zijn werk. Ik ben het dan ook van harte met Van Wesemael eens dat Proust één van de grootste schrijvers van de wereldliteratuur is.

Maarten van Buuren

P. Boomgaard, I. Brown, ed., *Weathering the storm. The economies of Southeast Asia in the 1930s depression* (Leiden: KITLV Press, Singapore: Institute of Southeast Asian studies, 2000, xiv + 332 blz., €27,23, ISBN 90 6718 163 3 (KITLV), ISBN 981 230 080 5 (ISEAS)).

Na de krach in de herfst van 1929 tekende zich aanvankelijk een zeker herstel af. Deskundigen kondigden aan dat de recessie voorbij was (W. A. Lewis, *Economic survey 1919-1939* (1970)